

תוכן העניינים

יא	תודות
1	מבוא
5	בעיניים אנתרופולוגיות פרספקטיבה ומתודולוגיה 5; הכניסה לשדה: אתנוגרפיה רב-זירתית 9
23	מושגים אנליטיים ו"מציאות בועטת": מבוא תאורטי היחידה הדורית כסוכן לשינוי פוליטי 23; אידאולוגיה: בין התאורטי לפוליטי 25; בין פוליטיקה "מלוכלכת" לפוליטיקה "חדשה" 29; סוציאל-דמוקרטיה: עבר-הווה-עתיד? 32
35	רקע מחקרי ואתנוגרפי אידאולוגיה ופוליטיקה בתנועת העבודה הישראלית 35; סוציאל-דמוקרטיים במפלגת העבודה (2006–2009) 39
42	"מלמעלה", בנככי הפוליטיקה הגדולה
46	מפלגת "האבודה" הטשטוש, הפיצול ואובדן הדרך של הזהות האידאולוגית 51; קץ שלטון האחוס"לים? היברידיוזציה, פרגמנטציה, אינדיבידואליזם והבומרנג של סלאח שבתי 64; משבר אמון ומשבר נאמנות 77
79	דור המדינה: הדור שאחרי רבין דור המדינה: שנים של התבגרות פוליטית (1967–1995) 81; רצח רבין, משבר זהות ומשבר מנהיגות (1995 ואילך) 85

- 94 **אידאולוגיית הפרגמטיזם הממלכתי**
הפרגמטיזם הממלכתי והישיבה בקואליציה: מקורות היסטוריים והיגיון פוליטי חדש 96; הפרגמטיזם הממלכתי והרוטינה המפלגתית: רטוריקה פרוצדורלית ומשפוט הפוליטיקה 120; הפרגמטיזם הממלכתי בסיעה ובקואליציה: היגיון ניהולי ונאו-ליברלי 140
- 157 **סוציאל-דמוקרטיה במפלגת העבודה הישראלית (2006–2009)**
- 162 **שדה הפעולה הסוציאל-דמוקרטי**
הסניף והמחוז: המקום שבו מתחילה (ולעיתים גם נגמרת) הפעילות "מלמטה" 163; להיות בפנים ולהרגיש בחוץ: סוציאל-דמוקרטיה מ"אזורי הביניים" 176; ארגון הכוח הסוציאל-דמוקרטי "מלמעלה": בין פרץ ליחידות 185
- 196 **"החלוצים החדשים": רקע ביוגרפי וניסיון דורי**
שינויים דוריים ומעמדיים גלובליים: מדור ה'x' וה'y' לדור המילניום 197; סוציאל-דמוקרטיים ו"הדור הצעיר" במפלגת העבודה הישראלית 202; "החלוצים החדשים": מתווה ביוגרפי ומסלולי הכשרה 206
- 214 **"מלמטה": המשמרת הצעירה בירושלים כמקרה בוחן**
- 215 **שלב הגיבוש וההקמה**
"לטבול את כפות הרגליים" 215; הגרעין המייסד: פרופיל סוציולוגי 216; אידאולוגיה, אוטונומיה וחתרנות 218; אז למה מפלגת העבודה? 224
- 231 **סיפורי בחירות**
"לטבול בבוץ הפוליטי" 231; סיפור הבחירות למוסדות המפלגה 233; סיפור הבחירות המוניציפליות 243; סיפור הבחירות הפנימיות/ הפרדימריז 244; סיפור הבחירות הכלליות 257
- 264 **המרוץ של בתי למועצת העיר**
"צעירים ריאליים": פרספקטיבה דורית אחרת 265; מפגשים מחדרי זהות 268; ההחלטה להתמודד כמוניציפלי: פוליטיקה חדשה ופוליטיקה ישנה 289; המשא והמתן עם המחוז: התגלמות הפרגמטיזם הממלכתי בפוליטיקה "שמלמטה" 303

- 326 האומנם אידאולוגיה, פוליטיקה וסוציאל-דמוקרטיה מתחדשות?
- 327 אידאולוגיה ואידאולוגים בתקופת המודרניות המאוחרת
- 333 פוליטיקה, פוליטיזציה והתביעה לדמוקרטיזציה
- 340 סוציאל-דמוקרטיה: בצל ההגמוניה ולאור ההתנגדות לה
- 352 לאחר היציאה מהשדה: סוציאל-דמוקרטיה במפלגת העבודה
מ-2009 ואילך
- 359 ביבליוגרפיה
- 381 מפתח

מבוא

ב-18/1/2011, לאחר הצהרת אהוד ברק וארבעה מחברי סיעת העבודה לשעבר שהם פורשים ממפלגת העבודה ומקימים סיעה חדשה, סיעת עצמאות, מלאו העיתונים היומיים פרשנויות, שהספידו את מפלגת העבודה הישראלית, והאשימו את ברק בפירוקה. בעמוד הראשי של עיתון מעריב כינה בן כספית את ברק "קברן בלתי נלאה", עופר שלח – "איש ההרס", ושלום ירושלמי – "סמל הכישלון". בעמוד הראשי של ידיעות אחרונות כינה סבר פלוצקר את ברק "מומחה לפירוקים", והעיתונאי הבכיר נחום ברנע כתב כך:

מפלגת העבודה מתה ב-2000, אבל רק אתמול הובאה לקבר ישראל. בת 75 הייתה בקורתה. איש לא חגר שק. איש לא לבש עפר. המפלגה ההיסטורית הזאת, שהקימה את המדינה ועיצבה אותה ברוחה, לטוב ולרע, נקברה קבורת חמור... (ברנע, ידיעות אחרונות, 18/1/2010, עמ' 2).¹

הפסימיות שעלתה מהתבטאויות אלו כאשר לגורלה של מפלגת העבודה הסתברה לימים לא מוצדקת, ובדיעבד אפשר לומר שפרישת סיעת עצמאות סימלה אומנם את סיומה של תקופה אחת בתולדותיה של המפלגה, אך גם את תחילתה של תקופה אחרת, סוציאל-דמוקרטית יותר.

הספר הזה נכתב על סמך עבודת שדה, שנערכה במפלגת העבודה הישראלית בין 2006 ל-2009, והתמקדה בתיעוד השיח הסוציאל-דמוקרטי המתחדש, שהחל קורם בה עור וגידים עם בחירת עמיר פרץ ליושב ראש בנובמבר 2005. את תופעת התגבשותן של התארגנויות פוליטיות, שהיו אז אוונגרדיות, והגדירו עצמן אידאולוגיות וסוציאל-דמוקרטיות במפלגת העבודה הישראלית, זיהיתי בעייתית, ולכל הפחות רוויית מתחים הן על רקע ספרות המחקר, שזיהתה את מפלגת העבודה מפלגת "תפוס הכול"² (שפירא, 1996; אריאן, 1998, 2006;

1 מכאן ואילך לאורך כל הספר אשתמש בגופן אהרוני בהתייחס לחומרים ראשוניים, ביטויים או ציטוטים שהשמיעו הנחקרים ותועדו ביומן השדה או במקורות אחרים.

2 מפלגת "תפוס הכול" היא מפלגה שמתשטשת את מצעה האידאולוגי כדי להכיל בתוכן כמה שיותר קבוצות אוכלוסייה בעלות אינטרסים שונים ולעיתים אף מנוגדים לשם

גולדברג, 1992; קניג וטוטנאור, 2017), שנוקטת אסטרטגיה של טשטוש אידאולוגי מכוון (שלו ולוי, 2003), הן על רקע ספרות מחקר שביקרה את זיהויה של המפלגה כסוציאל-דמוקרטית גם בהיבט הסוציאלי (גרינברג, 1991; כרמי ורוזנפלד, 1993; שטרנהל, 1995; גוטוויץ, 2000; חנין, 2004; פלד ושפיר, 2005) והן בהיבט הדמוקרטי (שפירא, 1993; קימרינג, 1999; פלד ושפיר, 2005). כמו כן, כבר בצעדיי הראשונים בשדה שמעתי קולות, שהסגירו את שניות יחסם של הפעילים הסוציאל-דמוקרטיים למפלגתם ואת ספקנותם באשר לבחירה בה בתור "פלטפורמה מתאימה". שאלת המחקר שהטרידה אותי עם כניסתי לשדה הייתה אפוא כיצד לאור קיום מורכב ובעייתי זה מתהווה הניסיון הפוליטי לגבש אלטרנטיבה סוציאל-דמוקרטית במפלגת העבודה הישראלית. מה הן המגבלות, ומה הן האפשרויות של אלטרנטיבה פוליטית זו? באילו מובנים היא שונה מהשיח הדומיננטי במפלגה, ובאילו מובנים דומה לו? ובאילו מובנים היא אלטרנטיבה קונטרה-הגמונית³ לנאו-ליברליזם?

לאור האמור, בד בבד לתיעוד עלייתו של השיח הסוציאל-דמוקרטי במפלגה מצאתי את עצמי מתעדת גם את ראשית התערעורתו של שיח אידאולוגי אחר, שהיה עד אז דומיננטי במפלגה, וכיניתי אותו הפרגמטיזם הממלכתי. הניתוח שיוצג להלן עוסק בסופו של דבר בזה האחרון לא פחות מבזה הראשון, ובהכללה גסה אפשר לומר שבמוקד הסיפור האתנוגרפי התחולל מאבק פוליטי ואידאולוגי בין "שחקנים פוליטיים", שייצגו שני שיחים אידאולוגיים מתחרים: זה של "הפרגמטיזם הממלכתי" וזה של "הסוציאל-דמוקרטיה". אומנם לא היה זה מאבק בינארי ונטול סתירות פנימיות, אלא מאבק מורכב, הכולל בתוכו גם יחסים של שיתוף פעולה, השלמה הדדית ואף סימביוזה. אולם זה היה מאבק פוליטי ברור, משמעותי, מגייס, מכונן ורב-ממדי, שנסב לא רק על תוכן המדיניות הפוליטית המועדפת, אלא גם על הפרוצדורה הפוליטית הראויה.

יתרה מזאת, בהמשך לטענה שמאבק פוליטי-אידאולוגי זה עיצב את פני זירת המחקר אטען שזה היה מאבק, שביטא את הערכים, את האינטרסים, את תפיסת העולם, את דרכי הפעולה ואת הניסיון הפוליטי של שתי יחידות דוריות שונות. בהכללה גסה אפשר לומר שהאידאולוגיה של הפרגמטיזם הממלכתי אפיינה את המנהיגות הוותיקה של המפלגה, שיצאה בעיקר מקרב בני דור המדינה, ואילו האידאולוגיה הסוציאל-דמוקרטית אפיינה את תפיסת

הגדלת כוחן האלקטורלי [Kirchheimer, 1990 [1966]; דאונס, 1993 [1957]].

3 קאונטרהגמוניה (counterhegemony) היא מושג שפיתח אנטוניו גרמשי (2004) כדי להגדיר את האופן שבו סובייקטים מגבשים אידאות ושיח, שמאתגרים את תפיסת העולם החברתית השלטת, את הנחותיה ואת הסדר החברתי שהיא מכתיבה.

ההחלטה להתמודד במוניציפלי: פוליטיקה חדשה ופוליטיקה ישנה

ההחלטה של שניים מחברי המשמרת להציע עצמם מועמדי המפלגה למועצת העיר הייתה החלטה חריגה בנוף הפוליטי, שממנו באו. כמו שציינתי בשער הקודם, ההתנסות של רבים מחברי יחידה דורית זו בארגוני החברה האזרחית השפיעה לא מעט על טעמים הפוליטי ועל הפרקטיקות הפוליטיות, שאפיינו אותם. טעם פוליטי זה כלל את הרתיעה מפוליטיקאים מקצועיים, והוא אחראי בין השאר לכך שרבים מאותם הפעילים העדיפו לפעול מאזור ביניים פוליטי, ולא ממש להיכנס פנימה, לתוך "הבוץ הפוליטי". הרתיעה מן המיסוד וההיררכיה שבפוליטיקה המפלגתית המסורתית מן הכוחנות, מן הפשרנות האידאולוגית, מן הציניות האינסטרומנטלית ומנטיות הפרסונליזציה שלה אל מול האופי הקהילתי והמלוכד של הפוליטיקה החדשה הותירה את חותמה על חברי הקבוצה, אף על פי שהכריזו שהתאכזבו מן החברה האזרחית, ועשו את המעבר הפוך מן המגמה הכללית, מן ה"תת-פוליטיקה" ל"פוליטיקה". כמו שהסביר לי שי כהן, אחד המרואיינים במחקרי ופעיל סוציאלי-דמוקרטי מרכזי במחוז חיפה, היה מרחק רב בין הנכונות להתפקד למפלגה מסוימת כדי להשפיע על רשימתה לכנסת לבין ההחלטה המחייבת יותר "לפעול מבפנים": להשתתף השתתפות אקטיבית בפעילות הפנים-מפלגתית, להעמיד את עצמך לבחירה ולהציע את מועמדותך לתפקידים פוליטיים כפוליטיקאי, ובלשונו:

עבודה פוליטית אמיתית "מבפנים" היא מאוד נדירה בגלל שהקבוצות האלו, גם מסיבות אידאולוגיות וגם מסיבות של זהות אישית, עדיין מנוכרות לפרקטיקה הפוליטית, לא מעמידות שחקנים פוליטיים... חוץ מפה ושם איזה שחקן פוליטי כושל שגם מלכתחילה לא באמת היה בעניין. בקבוצות מסוג זה של אוהד בירושלים או חוג חיפה... יש נורא מעט פעילים.

ברוח הסברו של כהן ניכר שעל אף החלטתה של הקבוצה הירושלמית לפעול פעולה אקטיבית "מבפנים" הייתה נכונותם של מרבית חבריה להעמיד עצמם לבחירה מוגבלת למדי. כך, לא אחת בשיחות פנימיות ובשיחות שניהלו עם גורמים מחוץ לקבוצה הציגו עצמם חבריה "נטולי אספירציות פוליטיות". הם הבחינו בינם לבין "עסקנים פוליטיים", שעניינם הוא קבלת תפקיד כלשהו. ואף בתחום המוניציפלי הייתה המטרה הראשונית שהציבו לעצמם למצוא "מישהו שאפשר לעבוד בשבילו קשה וגם להיות בסופו של דבר גאה בזה". לאור האמור אפשר להבין שהתפיסה העצמית של מרבית חברי הקבוצה הייתה אפוא בראש ובראשונה תפיסה עצמית של פעילי שטח מן השורה השנייה או השלישית,

שתפקידם הוא "להכתיר" או "להוריד" את המנהיגים שיוכילו את המהלך הסוציאלי-דמוקרטי במפלגה, ולא להפריש מתוכם את המנהיגות הבאה. בכל האמור לבחירות למוסדות היה אומנם ברור למרבית חברי הקבוצה שבשאיפתם להעצמת כוחם הפוליטי עליהם להעמיד כמה שיותר מחברי הקבוצה לבחירה כמועמדים לתפקיד של חברי מרכז מטעם סניפי המחוז השונים. אולם, הם יצאו לבחירות אלו כקבוצה שהתארגנה סביב אידאולוגיה ולא סביב פרטים. כמו כן, לא היה בכך שינוי רדיקלי בתפיסתם העצמית כפעילים, שכן המטרה בסופו של דבר הייתה לעבור ממעמד של פעילי שטח מן השורה השלישית למעמד של חברי מרכז, פעילים חזקים ומשפיעים יותר מן השורה השנייה. לעומת זאת, ההתמודדות לבחירות המוניציפליות דרשה שינוי רדיקלי יותר בתפיסה העצמית של המתמודדים. היא דרשה מהם, לפי כלליה של הפוליטיקה הגדולה והפרסונלית, להציב עצמם במרכז כראשונים בין שווים. אף בכל האמור למידת המעורבות הפוליטית אפשר לומר שההתמודדות בבחירות המוניציפליות הייתה בהשראת "האדם הפוליטי" של דאל (1976) מעבר למעגל מעורבות פוליטית מחייב ואינטנסיבי יותר. ההתמודדות הייתה על המשבצת של מקבלי החלטות ולא על המשבצת של הפעילים. בהתאם, המהלך הזה אף דרש מהם לא אחת לקבל עליהם את הדקדוק הפנימי של הפוליטיקה המפלגתית: לעבוד מאחורי הקלעים, להיכנס למאבקי כוח ולהתפשר.

יתרה מכך, על אף טעמם הפוליטי של אותם צעירים, שהושפע מן הסלידה המסורתית של ארגוני החברה האזרחית מ"אספירציות פוליטיות", הם מתחו ביקורת על סלידה זו בשל היותה מסוכנת עקרונית ופוליטית, שכן סלידה זו עוררה, לדידם, שיח אידאולוגי-טהרני, מתחסד, צדקני, שמסרב להתפשר, ולפיכך אינו מגיע לידי מימוש, ונשאר מחוץ למוקדי ההכרעה האפקטיביים. כמו שמרמז היגיון זה, אף "פוליטיקת עשה זאת בעצמך" העלתה על נס את הפרגמטיזם הפוליטי, והדגישה את חשיבותה של העשייה הפוליטית להבדיל מדיבורים בעלמא. זאת ועוד, לטענתם, הפקרת הזירה הפוליטית לא רק חיזקה את יריביהם האידאולוגיים, אלא גם החלישה את הפוליטיקה ואת האפשרות ליצור שינוי פוליטי רדיקלי ודמוקרטי "מלמטה". לפיכך, ההיגיון, שעל פיו הסבירו צעירים אלו לעצמם ולאחרים את החלטתם להתמודד במוניציפלי, היה אותו ההיגיון של "האיפכא מסתברא", שבו הסבירו את הצטרפותם מלכתחילה למפלגת העבודה השמרנית והבעייתית.

על פי היגיון זה, מהלך הצטרפותם לפוליטיקה הממוסדת והשמרנית היה למעשה מהלך חתרני, שביקש ליצור שינוי פוליטי רדיקלי מבפנים, ואילו ההסתפקות בפעולה הנוחה יחסית של החברה האזרחית היא תבוסתנית וראויה לביקורת. התמודדות נכונה יותר עם הרתיעה מן הפוליטיקה הממוסדת תהיה,

לדידם, להיכנס אליה, להשתלט עליה, לפעול מתוכה ולשנותה מבפנים. על פי היגיון זה, ההתגברות של אותם מתמודדים על הרתיעה הראשונית שלהם מהפוליטיקה היא הרואית, חלוצית, ומעידה על הנכונות לקחת את המהלך החתרני של ההתפקדות למפלגה לשם השתלטות עליה צעד אחד קדימה.

ניסיון פעילותם בארגוני החברה האזרחית הקנה לפעילים הצעירים יתרון אל מול ותיקי המחוז בכל האמור לפרקטיקות אופרטיביות של פרסום, גיוס ותומכים והוצאת יעדים פוליטיים מן הכוח אל הפועל בעידן המידע ובסביבה טכנולוגית מתקדמת. כן יש לפעילים הצעירים יתרון בשל פיצול פנימי, חולשה, חוסר מסוגלות ואימפוטנטיות של בני הדור הוותיק. עוד ירושה של סוציאליזציה פוליטית מוקדמת זו הייתה אימוץ התפיסה של "אם אין לי מי לי", שאפיינה גם את התנהלותם בבחירות למוסדות. על פי תפיסה זו, אם רוצים שינוי פוליטי, צריך לקום ולעשות מעשה, לא לחכות למפלגה או למישהו אחר שייזום מהלך של שינוי, אלא ליצור את השינוי בעצמנו, בחיינו או לפי האמרה הסביבתניקית הידועה: "walk your talk".

ברוח זו, משטענו גורמים שונים במחוז נגד החלטת הקבוצה להריץ את מועמדיה למועצת העיר, שזו החלטה סוליסיטית מדי, שחייבת להיות מתואמת עם המחוז, אמר אוהד: "לצערנו במפלגה הזאת הדברים מתנהלים באופן של "אם אין לי מי לי"..." מפלגת העבודה לא קיבלה עדיין החלטה בנושא הזה... אנחנו כקבוצה בתוך מפלגת העבודה ופועלים בירושלים, רוצים להשפיע!..." ברוח זו אף דיווח אוהד באחת הפגישות שקדמו להכרזת ההתמודדות שתמי מולד חיו אמרה שהם צריכים להתמודד: "היא לא רוצה, כי יש לה שאיפות ארציות, אבל היא אמרה שאם אנחנו לא רוצים לאחר את הרכבת ולהשפיע, אז אנחנו חייבים לרוץ בעצמנו!"

היות שהקבוצה כקבוצה לא יכלה להיכנס למועצת העיר, היא נזקקה לנציגים שירוצו מטעמה. ואכן רעיון הריצה העצמאית נותר בחלל החדר, עד שקמו שני חברים מאחת הקבוצות השיתופיות בעיר, מתן ובתי, והחליטו להרים את הכפפה, ולהציע את עצמם לייצג את הקבוצה והמפלגה במועצת העיר בירושלים. בפגישת המשמרת, שנערכה ב-28/4/08, הציגו בתי ומתן את החלטתם להציע עצמם לנציגי הקבוצה בבחירות למועצת העיר. תגובותיהם היחסית חשדניות של כמה מחברי הקבוצה להצעתם הפתיעו אותי. הן עמדו בסתירה הן לסולידריות הפנימית ולאווירת השותפות, ששררו בין חברי הקבוצה, והן לאופן הלא חשדני והמזמין, שבו התייחסו חבריה אליי כחוקרת. התגובה הצוננת של החברים קיפלה בתוכה את הרתיעה מהיררכיה פוליטית, את החשדנות כלפי אספירציות פוליטיות ואת החשש מאפשרות הכרסום בכוחה של הקבוצה לטובת כוחם של נציגיה בעידן הפוליטיקה הפרסונלית. יתרה מכך, הקושי של הקבוצה